

Autizmus a zmeny vo vnímaní: na stope k pochopeniu zvláštneho správania?

Daniela Kurečková

Psychologický ústav FF MU, Brno

daniela.kureckova@gmail.com

Abstrakt

Poruchy autistického spektra sú v súčasnosti diskutovanou témou hlavne kvôli tomu, že počet diagnostikovaných jedincov s touto poruchou neustále stúpa. Podme sa teda na chvíľu zastaviť a pozrieť sa na autizmus z inej perspektívy. Mohli by byť príčinou zmien v správaní ľudí s autizmom poruchy vnímania, ktoré sa pri autizme často vyskytujú?

„Mám dve možnosti: nechať to zapnuté a zahltiť sa zvukmi alebo to vypnúť úplne.“ (Temple Grandin o svojom sluchu)

Abstract

Autism spectrum disorders have become discussed topic recently mainly because of the raise of number of diagnosed individuals. So let us just stop for a while and look at the autism from another point of view. Could perception disorder be the reason of peculiar autistic behaviour?

„I have two choices: turn the mike on and get deluged with sound, or shut it off.“ (Temple Grandin about her auditory functioning)

Kľúčové slová: poruchy autistického spektra, autizmus, Aspergerov syndróm, vnímanie, zmysly, hypersenzitivita, hyposenzitivita, slabá centrálna koherencia

Keywords: autism spectrum disorders, autism, Asperger syndrome, perception, senses, hypersensitivity, hyposensitivity, weak central coherence

Zmenený vstup = zmenený výstup

**Poznámka: výrazy poruchy autistického spektra a autizmus používam v texte zameniteľne, podľa klasifikácie uvedenej v DSM 5.*

Zmeny v oblasti zmyslového vnímania sprevádzajú autizmus už odkedy bol definovaný Leom Kannerom - on sám popisuje zmyslovú precitlivosť u detí s autizmom v niekoľkých kazuistikách vo svojej prelomovej štúdií (Kanner, 1943). Iné zvláštnosti chovania či poruchy vybraných schopností však boli považované za výraznejšie rysy autizmu, preto sa zmyslová precitlivosť do diagnostických manuálov až do roku 2013 nedostala. Autizmus bol dlho (a v Európe stále je) definovaný tzv. triádou príznakov: poruchou recipročnej sociálnej interakcie, poruchou komunikácie a opakujúcim sa stereotypným chovaním (MKN-10, 1993). Stále, i po vyše sedemdesiatich rokoch, sa však nepodarilo zistiť, aká je príčina zmeneného chovania, ktorému hovoríme autizmus. Začína sa však hovoriť o možnom súvisе zmien v chovaní so zmenami vo vnímaní.

Predstavte si, že dostanete úlohu napísať na papier čo najviac druhov rýb. Koľko dostanete bodov, ak vám započítam jeden bod za každý druh obojživelníka? Ak sa dohodneme, že sa stretneme zajtra pred fakultou, ale neurčíme si čas, aká je pravdepodobnosť, že sa skutočne uvidíme? Inými slovami, aby nevznikali nedorozumenia, informačný vstup (zadanie testu či inštrukcie k času a miestu stretnutia) musí byť presný a úplný, aby naše výsledné chovanie zodpovedalo predstavám. Ak má niekto zmenené vnímanie, je skoro nemožné, aby jeho chovanie ostalo nezmenené (ak počujem “ryba” miesto “obojživelník”, nikdy nebudem mať odpovede v teste správne a to ani v prípade, že poznám stovky zvieracích druhov). Je taktiež hlúposť nebrať zmeny vo vnímaní do úvahy pri komunikácii s človekom, ktorého sa týkajú: nebudete predsa od nevidiaceho človeka žiadať, aby vám prečítal nápis na jogurte a hnevať sa naňho, keď to urobí nesprávne alebo vôbec. Vidíme teda, že výskyt zmien vo vnímaní pri poruchách autistického spektra je zásadnou informáciou a mohol by byť dôvodom, prečo zmeniť i náš prístup ku komunikácii s človekom s autizmom.

Ale aká je presne povaha zmien vo vnímaní u ľudí s autizmom? Olga Bogdashina vo svojej knihe (2003) rozdeľuje zmeny vo vnímaní u ľudí s autizmom do rôznych kategórií. Opíšme si v krátkosti niektoré z nich.

Hyper- a hypo- ako protiklady, ktoré často chodia ruku v ruke

„Nová lampa... žiarila omnoho krajšie ako moja nočná lampička. Krehké sklo vyzeralo ako zmrazené. Svetelné zvončeky boli zdobené trhlinami a trhlinkami... Do sýtosti som sa venoval vypínaču. Zo zvončekov tryskali do izby prúdy svetla.“ (Axel Brauns)

Hypersenzitivita je prílišná citlivosť na niektoré zmyslové podnety, teda stav, keď i podnet slabej intenzity vnímame ako prisilný. Hypersenzitívni ľudia napríklad vnímajú i bežný hluk v kaviarni ako nepríjemný, niekedy bolestivý (pre lepšiu predstavu odporúčam [ilustratívne video](#)). Hypersenzitívnym jedíncom môže vadíť i istý druh svetla, farby, vône, chuti alebo dotyku, sú týmito vnemami premožení. Často sa bránia obliecť si šaty konkrétnych materiálov alebo sa v slnkom zaplavenej triede nedokážu sústrediť. Tak, ako to vidíme na výroku Temple Grandin, môžu si časom vyvinúť isté druhy stratégií, ako s hypersenzitivitou bojovať: Temple vedela svoje vnímanie akýmsi spôsobom “vypnúť”, stala sa nedosiahnuteľnou, sama sa načas uzavrela vo svojom vlastnom svete. Podobne svoje stratégie popisuje i Jan Schovanec (viď výrok nižšie). Niektorí výskumníci nazývajú toto uzavretie sa do seba pojmom “biely šum” a zaraďujú ho medzi ďalšie zmyslové zvláštnosti ľudí s autizmom (Delacato, 1974 as cited in Bogdashina, 2003).

„...dokázal som tráviť celé hodiny... schovaný pod kusom nábytku... Človek sa tam cíti chránený, v bezpečí pred silným hlukom i svetlom... Taká skrýša či útočisko na chvíľu poskytnete klud zmyslom... Schovanec sa vlastne volajú všetci autisti,“ (Josef Schovanec)

Hyposenzitivita je akýmsi opakom vyššie opísanej hypersenzitivity. Dala by sa popísať ako potreba vyššej stimulácie niektorého zo zmyslov, teda nedostatok intenzity vnemov daného zmyslového kanálu. Hyposenzitivita v oblasti hmatového vnímania sa môže prejavovať napríklad potrebou silných objatí či hryzením samého seba. Ľudia s autizmom (a hlavne deti, ktoré sú vo svojich prejavoch často spontánnejšie) môžu vydávať rôzne zvuky, hýbať rukami pred svojimi očami, kývať sa zo strany na stranu či ovoniavať najrôznejšie predmety - dôvodom tohto zvláštneho chovania môže byť práve snaha stimulovať svoje hyposenzitívne zmysly.

Napriek tomu, že hypersenzitivita a hyposenzitivita môžu pôsobiť ako úplne opačné fenomény, u ľudí s autizmom sa nezriedka vyskytujú spoločne. Človek, ktorý je citlivý na zvukové podnety, môže zároveň vyhľadávať silné podnety hmatovej modality. Dokonca sa môže stať, že ten istý človek môže vybrané zvukové podnety obľubovať a využívať na stimuláciu zmyslu (napríklad rinčanie príborov v dreze) a zároveň reagovať citlivo na iné, jemu nepríjemné, zvuky (napríklad zvuk sirény či domového zvončeka). Ak sa vám zdá, že sú uvedené informácie paradoxné, nie ste jediný, kto si nad zmyslovými zvláštnosťami u ľudí s autizmom láme hlavu. Výskumov o tomto fenoméne nie je zďaleka toľko, koľko by sme uvítali (Grandin, 2014), možno i z toho dôvodu, že mnoho ľudí s autizmom nám svoje vnímanie nevie opísať.

Okrem hyper- a hyposenzitivity sa pri autizme môžeme stretnúť i s inými typmi zmeneného vnímania, napríklad s vnímaním detailným, odtrhnutým od kontextu či omeškaným. Popis každého z uvedených druhov presahuje rámec tohto článku, zvedavým čitateľom však rada odporučím publikáciu od Bogdashiny (2003) či Vermeulena (2006).

Frustrácia prameniaca z vnímania

„Rád ovoniavam ľudí, pretože si ich tak zapamätám,“

„Neznášam šalát, pretože je na jedenie príliš hlučný,“ (Walker & Cantello, 1999)

Ak si teda predstavíme jedinca s autizmom, ktorý je od malička hypersenzitívny na zvukové vnemy, musíme jednoznačne pripustiť, že ho jeho zmenené vnímanie ovplyvňuje takmer v každej situácii. To, čo sú pre ostatných bežné zvuky, jemu trhá uši a bráni mu sústrediť sa na podstatné elementy v prostredí. To, že niekto zavolá jeho meno alebo mu zadá určité inštrukcie, sa ľahko stratí medzi ostatnými zvukovými vnemami, ak sa k tomu navyše pridá nepríjemné svetlo alebo nečakaný dotyk, frustrácia môže prameniť i do agresívneho správania. Pokiaľ sa uvedená situácia stala na špecifickom mieste, možno sa naň už daná osoba nebude chcieť vrátiť, vyberie si izoláciu namiesto uši-trhajúceho randálu na ulici a neúspešných sociálnych interakcií. Pokiaľ je tento jedinec i hyposenzitívny, možno sa následne upokojí zrakovým “ponorením sa” do detailného vzoru na koberci alebo točivými pohybmi rúk. Toto chovanie pôsobí na okolitý svet nanajvýš podivne a je následne označené

za autistické. V kontexte vyššie zmienených súvislostí, a teda pre daného jednotlivca, ale dáva dokonalý zmysel.

Najautentickejší vhl'ad do problematiky nám poskytujú osobné výpovede ľudí s autizmom: pár z knižne vydaných svedectiev uvádzam na začiatku článku v podobe citátov z uvedených kníh. Podľa výskumov sa zmeny v zmyslovom vnímaní sa vyskytujú približne u 70 % ľudí s autizmom (Zachor a Ben-Itzhak, 2013), staršie výskumy hovoria i o vyšších číslach (Walker & Cantello, 1999). Z výskumov sa ďalej dozvedáme, že najviac ovplyvnenými zmyslovými kanálmi sú u ľudí s autizmom sluch a hmat (Fernández-Andrés et al., 2015). Americký diagnostický manuál zaraďuje zmyslové zvláštnosti i do popisu diagnostických kritérií porúch autistického spektra (čo je iba jedna z vecí, ktorou sa v popise autizmu líši od európskeho MKN-10) (DSM-5, 2013).

Je zrejmé, že v súčasnosti sa stále viac hovorí o spojení zmyslových zvláštností so zmeneným chovaním vyskytujúcim sa pri autizme, teda s autistickou triádou (Bogdashina, 2003). Zdá sa, že to, čo okolitý svet považuje za chovanie nanajvýš podivuhodné, patologické a teda autistické, môže v kontexte zmeneného vnímania slúžiť nenáhodne určitému účelu. I keď tieto poznatky môžeme využiť pri práci s ľuďmi s autizmom v praxi, pre lepšie pochopenie vyššie opísaných mechanizmov bude potrebný systematický výskum, ktorého sa, dúfam, v budúcnosti dočkáme.

Referencie:

*Poznámka: Článok vo veľkej miere vychádza z [diplomovej práce](#) autorky.

American Psychiatric Association. (2013). Neurodevelopmental Disorders. In *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. doi:

<http://dx.doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596.dsm01>

Bogdashina, O. (2003). *Sensory Perceptual Issues in Autism and Aspergers Syndrome. Different sensory experience, different perceptual world*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Brauns, A. (2011). *Pestrostíni a netopýři. Můj život v jiném světě*. Praha: Portál.

Fernández-Andrés, M. I., Pastor-Cerezuela, G., Sanz-Cervera, P. & Tárraga Mínguez, R. (2015). A comparative study of sensory processing in children with and without Autism Spectrum Disorder in the home and classroom environments. *Research in Developmental Disabilities*, 38: 202–212. doi: 10.1016/j.ridd.2014.12.034

Grandin, T. (2014). *Možek autisty. Myšlení napříč spektrem*. Praha: Mladá fronta.

Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, Vol 2: 217-250. Retrieved from <http://simonsfoundation.s3.amazonaws.com/share/071207-leo-kanner-autistic-affective-contact.pdf>

Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: MKN-10 : desátá revize. Aktualizovaná verze k 1.1.2013. Praha: Bomton Agency. Retrieved from <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>.

Schovanec, J. (2014). *O kolečko míň (můj život s autismem)*. Praha: Paseka, Pasparta.

Vermeulen, P. (2006). *Autistické myšlení*. Praha: Grada Publishing

Walker, N. & Cantello, J. (1999). "You Don't Have Words to Describe What I Experience" - What Does Autism Feel Like? Geneva Centre for Autism. Retrieved from <http://www.dragonflytoys.com/specialneeds/universalaccess/resources/articles/browsedetail/usa/Article/All/1/174/0>.

Zachor, D. A. & Ben Itzhak, E. (2013). The Relationship Between Clinical Presentation and Unusual Sensory Interests in Autism Spectrum Disorders: A Preliminary Investigation. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44: 229– 235. doi: 10.1007/s10803-013-1867-y

Zdroj obrázku

<https://spectrumnews.org/wp-content/uploads/image-archive/images/images-2015/news2015/20150723newssensoryprocessing.jpg>